

BERDAQ DÓRETIWSHILIGIN OQITIWDÁ ZAMANAGÓY METODLARDAN PAYDALANIW HÁM BILIMNÍ NÁTIYJELILIGI

Nókis qalası MSh hám MBBne qarashı

25-sanlı ulıwma orta bilim beriw mektebiniń

Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı pání oqıtıwshısı

Tajimuratova Svetlana Juma baevna

Annotaciya

Annotaciya Qaraqalpaq klassik ádebiyatınıń belgili wákili esaplangan Berdaq shayırdıń dóretywshiligin úyreniw hám de búgingi jas áwlad qálbine sındırıw ushın sabaq barısında oqıtıwshıdan talap etiletuǵın máseleler, jańa mazmundaǵı hám de klassik áhmiyetke iye bolǵan metodlardan paydalanıw máselesi ayırıqsha áhmiyetke iye. Metodikalıq usınısta Berdaq dóretywshiligin úyreniwde qollanılatuǵın metodlar hám de olardıń tálimdi rawajlandırıwdaǵı ornı máselesine ayırıqsha toqtap ótıledi.

Gilt sózler: Qaraqalpaq klassik ádebiyatınıń belgili wákili, interaktiv metodlar, toparlarǵa bóliw texnikası, Berdaq bilimdanların anıqlaw boyınsha tańlaw shólkemlestiriw

USING MODERN METHODS IN TEACHING BERDAQ'S CREATIVE WORKS AND LEARNING OUTCOMES

Annotation

Studying the creative works of Berdaq, a prominent representative of Karakalpak classic literature, and instilling them into the hearts of today's younger generation requires the teacher to address a number of important pedagogical tasks during the lesson process. In this regard, the use of modern content-based methods alongside approaches that preserve classical significance is of particular importance. This methodological recommendation focuses specifically on the methods applied in teaching Berdaq's works and highlights their role in developing and improving the educational process.

Key words: prominent representative of Karakalpak classic literature, interactive methods, group division techniques, organizing selection activities to identify knowledgeable students on Berdaq.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ В ОБУЧЕНИИ ТВОРЧЕСТВУ БЕРДАКА И РЕЗУЛЬТАТИВНОСТЬ ЗНАНИЙ

Аннотация

Изучение творчества Бердака — выдающегося представителя каракалпакской классической литературы — и внедрение его идей в сознание современного молодого поколения требует от учителя решения ряда важных педагогических задач в процессе обучения. В этом контексте особое значение приобретает использование методов с новым содержанием наряду с подходами, сохраняющими классическую ценность. В данной методической рекомендации особое внимание уделяется методам, применяемым при изучении творчества Бердака, а также их роли в развитии и совершенствовании образовательного процесса.

Ключевые слова: выдающийся представитель каракалпакской классической литературы, интерактивные методы, технология деления на группы, организация отборочных мероприятий по выявлению знатоков творчества Бердака.

Kirisiw

Qaraqalpaq klassik ádebiyatınıń belgili wákili Berdaq Ğargabay ulı (1827–1900) XIX ásirde jasap ótken ulı shayır, dana oyshıl bolıp esaplanadı. XIX ásir qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı haqqında sóz bolǵanında Berdaq shayır dóretiwshiligi baslı orınlardan birin iyeleydi. Ol Kúnxoja, Ájiniyaz, Ótesh siyaqlı zamandas shayırlar menen bir qatarda klassik ádebiyatnıń qáliplesiwı hám rawajlanıwına teńdey úles qosqan.

BerdAQ shayırdıń shıǵarmaları tereń xalıqshılıǵı, mazmunınıń joqarılıǵı hám tariyxıy qıymeti menen ajralıp turadı. Ol óziniń ómiri dawamında kóp sanlı lirikalıq hám epikalıq shıǵarmalar dóretip, qaraqalpaq xalıqınıń turmısı, ármanı hám tariyxın kórkem súwretledi. “Xalıq ushın”, “Zamanda”, “Aqmaq patsha”, “Aydos biy”, “Ernazar biy”,

“Shejire” siyaqlı shıǵarmaları solardıń qatarına kiredi. Ayırım tariyxıy mazmunǵa iye dóretpeleri sebepli ilimpazlar Berdaq shayırdı “qaraqalpaqlardıń birinshi tariyxshısı” dep ataydı.

Berdaq shayırdıń shıǵarmaları baspa sózde der waqtında jarıq kórmegeni menen, olar xalıq arasında saqlanıp, búginde de óz qıymetin joǵaltqan emes. Sol sebepli Berdaq dóretiwshiligin mektep sabaqlıqlarında oqıtıw, jas áwlad sanasına sińdiriw áhmiyetli pedagogikalıq másele bolıp qalıp keledi.

Búgingi kún balalarınıń virtual álemge qızıǵıwın esapqa ala otırıp, oqıtıwshı jas áwladnı kitapqa, klassik ádebiyatqa baǵdarlawı, ózi de órnek bolıwı kerek. Usı maqsatta Berdaq shayırdı dóretiwshiligin zamanagóy metodlar asosında oqıtıw pedagogikalıq jaǵınan óte áhmiyetli dep esaplanadı.

Berdaq – qaraqalpaq ádebiyatınıń shıńı. Ol rus xalqı ushın Pushkin, ukrain xalqı ushın Shevshenko, gruzin xalqı ushın Rustaveli, túrkmen xalqı ushın Maqtumqulı, ózbek xalqı ushın Nawayı qanday qádirli bolsa qaraqalpaq xalqı ushın sonday qádirli

M.Nurmuxammedov

Berdaq shayırdıń ómiri hám dóretiwshiligin oqıtıwda “Altın háripler” shıǵıwınan paydalanıw hám de oqıwshılardı toparlarǵa bóliw texnikası

Bul metodtı paydalanıw ushın dáslep oqıtıwshı tárepinen shayırdı dóretiwshiligi boyınsha maǵlıwmatlar beriledi. Sońınan úplengen sharlar ishine Berdaq dóretiwshiligi

boyınsha sorawlar jasırılğan boladı. Oqıwshılardı 3 sekunda jarıw hám de ishindegi sorawlarǵa tezlik penen juwap beriw tapsırması beriledi. Eger de 3 sekund ishinde shar jarılmasa, shardı ekinshi oqıwshıǵa jarıw ushın náwbet beremiz. Sorawlar ishinde ayırım sózlerdi ajratıp beremiz. Olardı altın háripler menen beriw múmkin. Oqıwshılar sol sózlerden paydalangan halda Berdaq dóretiwshiligine tiyisli bolǵan 8 maǵlıwmattı aytıp beriwı kerek boladı.

Berdaq Ğargabay ulınıń lirikalıq shıǵarmaların oqıtıwda “T-S-7”, “Babalar tariyxı”, “Men birinshi...” shınıǵıwlarınan paydalanıwdıń nátiyjeliligi

Bul metodtıń shártin orınlaw ushın oqıwshılardıń qolına máyekshelerge salınǵan sorawlardı beremiz. Máyeksheler ishinde 7 soraw jasırılğan boladı. Bir 8 topar oqıwshıları ushın oqıwshılar sanına qaramastan, 7 soraw beriledi hám de bul sorawlardıń bárshesi Berdaq shayır dóretiwshiligine tiyisli boladı. Sorawlardıń hárbirine 7 ball beriledi yaǵnıy barlıq sorawlar nátiyjesi boyınsha 49 ball jıynaw kerek boladı. Al qaysı topar da pikirler anıq, oylasılǵan halda berilgen bolsa, sol topardı +1 ball beriledi hám de 50 ball dep esaplanıladı. Bir sorawǵa juwap bere almaw sol topardan 7 baldıń alıp taslanıwına sebep boladı. Sol ushın da oqıwshılardı hárbir sorawǵa oylanıp juwap beriw talap etiledi.

Berdaq shayır dóretiwshiligin oqıtıwda **“Babalar tariyxı”** shınıǵıwınan paydalanamız. Bul shınıǵıw arqalı Berdaq shayır dóretiwshiligindegi shıǵarmalar arasınan kórkem ádebiy dóretpeler menen birge tariyxqa tiyisli bolǵan maǵlıwmatlardıń bir-birinen ayırmashılıǵın bilip alıwımız múmkin. Metodtıń shártin orınlaw ushın taxtaǵa Berdaq shayırdıń súwretin qıstıramız hám de onıń átirapına klassik shayırdı tiyisli bolǵan maǵlıwmatlardı jazıw ushın bos keteksheler qoyamız.

Bul metodnıń shártin orınlaw barısına oqıwshılardan shaqqanlıq, itibarlılıq, ziyreklik hám de pikirlerin jámlep alıw wazıypası tapsırıladı. Óytkeni oqıwshılar bul metodtan paydalanıw arqalı tariyx saqlay almaǵan nárselerdi ádebiyat saqlay alatuǵınlıǵın túsiniw jetiwi kerek booladı.

“Men birinshi...” shınıǵıwı

Bul shınıǵıw oqıwshılardıń oylaw dárejesin joqarılatadı, yadlaw qábiletin tereńlestiredi, pikirlewin keńeytedi. Sebebi hárqanday metod yaki shınıǵıwdı paydalanıwdıǵı tiykarǵı maqset oqıwshılardıń sana-sezimin hám bilimin joqarılatıw bolıp esaplanadı. Sabaq barısında oqıtıwshı oqıwshı menen qanshelli dárejede tereń islese alsa, olardıń bilim dárejesi hám de qabıllay alıw qábiletinen, jas ózgesheliginen kelip shıǵıp, olarǵa qosımsha materiallar tayarlap barsa sabaq óz maqsetine jetedi hám de bilim beriwde nátiyje kózge taslanadı.

Shınıǵıwdıń tiykarǵı mazmunı: Klastaǵı oqıwshılardıń sanına qarap olardı bir neshe toparlarǵa bólemiz. Olarǵa 1 den 100 ge shekemgi sanlar ishinen 7 sandı aytamız, olarǵa yadlap qalıwın aytamız. Toparlardı bir parta átirapına domalaq kórinisinde jaylastıramız hám de parta ústine “Men birinshi” degen qaǵaz qoyamız, qaysı topar aǵzası birinshi bolıp qaǵazdı oqıtıwshınıń oqıtıwshıǵa ákelip sol oqıwshınıń toparına sol sanlar astına jasırılǵan

sorawlardı beremiz hám de olar +7 ball aladı (bul sanlardı yadlap qalǵanlıǵı ushın beriledi), al sorawlarǵa 1 baldan durıs juwap bere alǵanlıǵına qarap ball beremiz. Bunda men birinshi dep juwap bere alǵan oqıwshı óz toparına 14 ball alıp beriwı múmkin boladı.

Berdaq shayırdıń tariyxıy dástanların oqıtıw barısında “Sırlı konvert” shınıǵıwın qollanıw

Berdaq edi-shayırlardıń danası... Haqıyqatında da, Berdaq shayırdıń dana hám de sózge sheshen shayırlardıń biri bolǵan. Onıń hár bir qosıǵında zaman teńsizligi hám de zaman ruwxı óz sáwleleniwın taba alǵan. Shayırdıń “Ernazar biy”, “Aydos baba”, “Shejire” hám de “Xorezm” atamasındaǵı tariyxıy dástanları bar bolıp, olardıń hár biri óz dáwiri ushın da, búgin hám de keleshek ushın da teńdey áhmiyetke iye ekenligin aytıp ótiw orınlı. Klassik ádebiyatımızdıń belgili wákili esaplangan shayırdıń dóretiliwshiligin oqıtıwda “Sırlı konvert” shınıǵıwınan paydalanamız. Bul shınıǵıw arqalı oqıwshılardıń sabaqqa qızıǵıwshılıǵı artadı, sabaq barısınan mazmunlı hám de qızıqlı bolıwına imkán jaratıladı.

Shınıǵıwdıń mazmunı: Bul shınıǵıwda oqıtıwshı tárepinen eki oqıwshı saylap alınadı hám de partanıń eki tárepinde ekewi turadı, ortada konvert bar boladı. Bul konvertte sorawlar jazılǵan boladı, sonday-aq sorawlar menen birge ayırım qaǵazlarda bonus ballar da jazılǵan bolıwı múmkin. Oqıwshılardıń ustazı tárepinen Berdaq shayırdıń namalı qosıqlarınan birewi qoyıp beriledi, olar qolların háreketke keltirip oynap turıwı kerek boladı. Qosıq tınǵan waqıtta qaysı oqıwshı birinshi bolıp konvertti uslap qalsa, sol oqıwshı konvertti ashadı hám de bir qaǵazdı saylap aladı. Qaǵazlarda Berdaq shayırdıń súwreti qıstırılǵan bolıwı kerek hám de olarda shayırdıń dóretiliwshiligine tiyisli bolǵan sorawlar hám de joqarıda esletip ótkenimizdey qandayda bir sawǵa, misalı, ruchka, qálem, shokolad sıyaqlı 11 sawǵalardıń atları jazılǵan boladı, sol shıqqan sawǵa oqıwshıǵa beriledi. Sorawlarǵa durıs juwap berse, ball jıynaw imkaniyatına iye boladı. Bul shárt bir juplıq ushın 3 márte tákirarlanadı hám de olardıń 5, 4, 3 balları sorawlardıń qıyınlıq dárejesinen kelip shıǵıp qoyıladı.

Juwmag

Juwmaqlap aytqanda, qaraqalpaq klassik ádebiyatınıń talantlı wákili Berdaq shayır dóretiwshiligin qunt penen úyreniw, sabaq barısında shayır dóretiwshiligin mazmunı, tematikasını hám de janrlıq ózgesheligine tiykarlanıp, hár tárepleme úyreniw máselesi ayrıqsha áhmiyetke iye. Biz metodikalıq usınısımızdı jazıw barısında hárqıylı shınıǵıwlar hám de metodlardan paydalanıw arqalı shayır dóretiwshiligin úyreniwdiń nátiyjeliligini asırıw múmkin dep esapladıq. Sebebi, zaman menen teń qádem basıp, eń sońǵı jańalıqlardan kelip shıǵıp ótilgen sabaqtıń mazmunı joqarı boladı, al nátiyjeliligi bolsa kútilgeninen de aǵla bolıwı múmkin.

Búgingi kúnde Mámleketimiz basshısı tárepinen jaslardıń bilim alıwı ushın hárqanday tarawda imkaniyatlar esigi ashıp berilmekte. Bul degeni oqıp izlengen jaslar ushın qálegen esik ashıq degeni. Mısal retinde alıp qaraytuǵın bolsaq, házirgi kópshilik oqıwshılarımız sertifikatlastırıw sistemasına tiykar waqtınan burın student bolıw baxtına miyasar bolıp atırǵan bolsa, ekinshi taypadaǵı oqıwshılar shet ellerge barıp tálim alıw baxtına miyasar bolmaqta. Bunday imkaniyatlardan keń paydalanǵan halda oqıwshı jaslar keń bilim alsa, izlense, úyrense, álbette, óz diydilegen maqsetine erise aladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Utambetova.A Berdaqtıń “Shejire” dástanında folklorlıq hám de realistlik súwretlew usıllarınıń sintezi, Nókis “Qaraqalpaqstan” 2012
2. Paxratdinov.Á Berdaq shayır tvorchestvosınıń jıynalıw, basıp shıǵarılıw hám izertleniw tariyxınan, Nókis “Qaraqalpaqstan” 1990
3. Paxratdinov.Á, Paxratdinov.K Berdaq shayır haqqında legendalar,ápsanalar hám de haqıyqatlıqlar . Nókis “Bilim” 1997
4. Qaraqalpaq ádebiyatı (Ulıwma orta bilim beriw mektepleriniń 11-klası ushın sabaqlıq) Nókis “Bilim” 2018
5. K. Mámбетов, K. Палимбетов Ádebiyat, 8-klass ushın sabaqlıq. Nókis “Bilim” 2018